

Zlatko Vince

ANTUN MANDIĆ KAO KULTURNI I PROSVJETNI RADNIK

1. Antun Mandić ide u red onih ličnosti koje su dale svoj udio kulturno-prosvjetnom životu druge polovice 18. i početka 19. stoljeća u Hrvatskoj. On zaslužuje da mu posvetimo dužnu pažnju jer je preteča onoga razdoblja koje u Hrvatskoj u 19. stoljeću znači prodor ličnosti i pokreta što stoje u središtu našeg interesa, pa stoga donekle potiskuju ranija djelovanja nekih uglednika, među koje ubrajamo i Mandića.

U doba njegova djelovanja govorilo se o Mandiću pozitivno, pa tako Josip Voltić kaže:

"Antun Mandić, biskup prištinski i veliki prepošt zagrebački, prvi i najmjerodavniji znalac ilirskoga jezika; pod njegovim je predsjedanjem dvorsko povjerenstvo propisalo ovaj najnoviji pravopis za ilirski. On se proslavio razborom, vještinom u raspravljanju državnih poslova."¹

Kad je Strossmayer 1882. prenio smrtne ostatke svojih biskupskih preteča u kriptu nove velike katedrale, naglasio je kako, istina, među njima ne pravi razlike jer su svi bili zaslužni i ugledni, ali "med svimi njimi meni se Mandić najviše mili, a ja da pokažem svoje štovanje prema njemu na svojoj ruci nosim prsten njegov."²

Iako su suvremenici, kako vidimo, cijenili njegovu ličnost, njegov rad pomalo je počeo padati u sjenu kasnijih zbivanja i kasnijih ličnosti.³

Nije svrha ovog referata da prikaže cjelokupan bogat i plodonosan život i rad Mandićev na raznim područjima, uključujući i njegovo djelovanje kao biskupa, nego da ocrta njegovo djelovanje kao kulturnog i prosvjetnog radnika, pogotovu u tadašnjem školstvu, na reformi pravopisa te njegov plodni udio pri zaoštrenim odnosima u katkada vrlo žučnim raspravljanjima oko grafijskih problema u vezi s izdavanjem velikoga rječnika Joakima Stullija.

1 J. VOLTIGGI, *Ricsoslovník (Vocabolario, Wörterbuch) Illiriscoga i Nimacsoga Jezika s' jednom prid postavljenom grammatikom ili pismenstvom, Beč 1803.*, (citirano prema J. VOLTIĆ, *Bečka pisma. Ričoslovník, u Istra kros stoljeća*, 3. kolo, knj. 18, Pula-Rijeka 1881., str. 125).

2 Usp. *Glasnik biskupije bosanske i sriemske*, X(1882.) 22 206.

3 Nema ga u Enciklopediji Jugoslavije ni u Općoj enciklopediji Jugoslavenskog Leksigografsko zavoda. Spominje ga Wurzbachov rječnik s napomenom "Geburtsjahr unbekannt" i dodaje: "Dass von seinen eigenen Arbeit etwas zum Druck gelangt wäre, ist nicht bekannt, jedoch erwarb sich als Mäcen um die heimisch Literatur ein mahnhaftes Verdienst," a kao literatura citira se: *Život velikog biskupa, prvelikog domorodca i najvećega prijatelja našega Antuna Mandića*, Pečuh 1823., P. J. ŠAFARIK, *Geschichte der Südslawischen Literatur...*(*Biografisches Lexicon des Kaiserthums Oesterreich*. Von Wurzbach, Wien 1867.).

Tu su došli do izražaja Mandićevi intelektualni i bistri pogledi, zamjerno znanje, široka shvaćanja, a i njegov intuitivni izvanredni takt, o čemu bih želio nešto više reći.

2. U važne reforme marije Terezije možemo ubrojiti i reformu školstva. Školskim zakonom iz 1774. Marija Terezija podržavala je osnovno školstvo u Austriji, te se ono otada razvija kao jedinstvena cjelina. U vezi s time javlja se i pitanje jedinstvenoga jezika i pravopisa i u Nijemaca i drugih naroda u austrijskoj monarhiji, pa i slavenskih naroda. Bečka je vlada tada pokušala uvesti jedinstveni njemački jezik (Schriftsprache) i pravopis, ali i jedinstveni pisani jezik u hrvatske, srpske i slovenske škole. Opat Felbinger izdaje "Allgemeine Schulplan für die Normal-Haupt und Trivialschulen in den sämtlichen k. k. Erbländer". On je sastavio za više njemačke normalne škole 1775. gramatike a 1774. pravopis njemačkog jezika.

Iako je ova reforma Marije Terezije imala centralističke, germanizator-ske tendencije, ipak nije u nenjemačke osnovne škole uvodila nastavni njemački jezik, nego je ostavila svakom nenjemačkom narodu da se u osnovnim školama započinje nastava na narodnom jeziku svakog pojedinog naroda. Ali, ukazom od 25. veljače 1777. isključivo na njemačkom jeziku treba biti nastava u trećem i četvrtom razredu osnovnih škola.

Sve je to tražilo da se narodnim jezicima kao nastavnima prevedu bečke njemačke školske knjige na nenjemačke jezike austrijske monarhije. Ti su udžbenici morali imati i paralelni njemački tekst pa su se tako prevele gotovo sve Felbingerove knjige za osnovnu nastavu. Tako su se onda pojavile knjižice na njemačko-talijanskom, njemačko-češkom, njemačko-srpskom, hrvatskom i slovenskom, u njemačko-rumunjskom, njemačko-poljskom i slovačkom.⁴

4 Vlada Marije Terezije i Josipa II. pokažavala je da Srbi mjesto ruskoslavenskoga i ćirilice prihvate narodni jezik i latinicu. Razloge za takav pokušaj možemo tražiti u načelnim kultno-prosvjetnim gledištima terezijanske školske politike, ali i u crkveno-političkim tendencijama "da se radi što bržeg versko-kulturnog nivelisanja Srba i Hrvata knjige pravoslavnih 'Ilira' izjednače s knjigama katoličkih 'Ilira', i pravoslavni Srbi odbiju od Rusije." Radikalniji od Marije Terezije bio je Josip II. koji je pokušao da se u srpske škole uvede latinica i narodni jezik. Školska komisija u Požunu 1772. "radi metodskog izjednačavanja osnovne nastave katoličkim, protestantskim i pravoslavnim narodnim školama u Ugarskoj i Hrvatskoj zahtjevala je od Srba: da van crkve sve knjige štampaju latinicom i 'slavenskim' tj. narodnim jezikom štokavno-kajkavskoga dijalekta, koji se upotrebljavao u školama i književnosti kod Hrvata u Slavoniji mjesto ćirilicom i ruskoslavenskim jezikom. Tome se usprotivio zastupnik srpskih škola T. Janković Mirjevski, a nakon duge borbe metropolit Putnik jedva je uspio da vlada odustane od prijašnjeg zaključka pa je ruskoslavenski ostao i dalje kao nastavni školski i književni jezik. Stratimirović je 1798. sazvao srpske stručnjake te je u metropolijskom dvoru u Karlovcima održan sastanak radi utvrđivanja srpskoga pravopisa. Tako je uspio da Stratimirović dobije glavnu riječ i zadatak da utvrdi jedinstveni jezik i pravopis za srpske škole, pa i za srpsku književnost. (Usp. Dr. Mita KOSTIĆ, *Pokušaji bečke vlade oko uvođenja narodnog jezika i pravopisa u srpske, hrvatske i slovenačke škole krajem XVIII veka*, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, Beograd 1937., knj. 17, str. 258-260, 266.).

Državna je vlast kod Slovenaca tražila 1777. da direktor osnovne škole u Ljubljani Blaž Kumerdej prevede Felbingerov katekizam "in die tiblichste der dorthändigen illyrischen Mundarten, wie krainerrische" (KIDRIČ, *Zgodovina slovenskega slovstva*, Ljubljana II-1931., str. 189). Tako je, naprimjer,

Briga oko tih školskih problema u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji povjerena je Kraljevskom vijeću u Zagrebu 1767. - 1779. Izvršni je organ za pitanja nastave Školska komisija (Commissio studiorum). Antun Mandić postaje inspektorom narodnih škola u Hrvatskoj i Slavoniji.⁵

Kao reformator školstva Mandić je vrlo aktivan i dovtljiv. Kada je 1777. odobren Ratio educationis, Mandić već nakon kratkog vremena podnosi detaljne izvještaje o narodnim školama u Hrvatskoj i Slavoniji. U pojedinim središtima nije dakako sve išlo glatko: nailazio je i na suprotstavljanja. Gradska uprava u Varaždinu navela je, naprimjer, kao razlog neprihvatanja dogovorenog posla - požar, a takav razlog iznijela je i uprava u Križevcima. Koprivnica uopće nije odgovorila na Mandićev dopis o postavljanju učitelja, a tako se desilo i u Slavonskoj Požegi i u Osijeku. Kada Mandić ne bi uspio s jednim prijedlogom, on bi katkada postavljao na škole redovnike, ponajviše franjevce, te bi oni preuzimali službu učitelja.⁶

Godine 1779. pojavila se knjižica o slavonskom pravopisu pod naslovom *Uputjenja k slavonskom pravopisanju*, ali na njoj nije označeno da ju je sastavio Antun Mandić. Profesor M. Kostić ipak direktno tvrdi: "U nizu nemačko-hrvatskih školskih udžbenika po Felbingerovoj metodi zagrebački kanonik Antun Mandić štampao je 1779. *Uputjenje k Slavonskom pravopisanju za upotrebu narodnih ucsionicah u Kraljevstvu Slavonije*...."⁷

Godine 1780. anonimno je izašlo iz štampe *Napuchenye vu Horvatzko Pravopiszanye z Pravochtenyem y Glaszomernyem za potrebnost narodnih Skol Vugerskoga y Horvatzkoga Orsaga. Anleitung zur kroatischen Rechtschreibung näbst der Rechtlebung und Tonmessung*, Ofen 1780.

Pogledajmo malo поближе *Uputjenje* pisano slavonskom ikavicom i slavonskom grafijom. Jedan primjerak posjeduje knjižnica Hrvatske akademije u Zagrebu, lijepo je uvezan. Na početku knjižice tiskano je Prijavljenje (Vorbericht):

Mismo kod ovoga sastavljanja slavonskog Pravopisanja od nimacskoga samo one Uprave uzeli koje kod nas također utemeljite ostati moraju; Ali mismo i one ovdje Uprave pomljiivo sakupili, koje vlastito k nashemu Pravopisanju spadaju, dase jedanput jedanobicsajni Nacsin Pisanja kod nas uvede, koi dosada skoro po Povolenju svakoga Pisca mnogoverstan biashe; s' ovim tako sloga, kako i Razlika također nimacskoga i slavonskog Pisanja Nacsim

zahtijevano za Galiciju da najpotrebnije školske knjige budu prevedene "in reinpolische und allenfals auch ruthenische Sprache." (M. KOSTIĆ, *nav. dj.*, str. 256).

5 Franjo Fancev ima o Mandiću vrlo visoko mišljenje: "Od vrhovnih ravnatelja hrvatskoga školstva i hrvatske prosvjete uopće velikim su djelima zadužili hrvatski narod naročito Antun Mandić..." (F. FANCEV, *Hrvatski preporod kao hrvatski opće narodni pokret*, u *Hrvatska revija*, IX(1936.) 8 412-427).

6 A. CUVAJ, *Grada za povijest školstva*, sv. I., 2, Zagreb 1910., str. 448-550.

7 M. KOSTIĆ, *nav. dj.*, str.257.

svakomu poznate ucsinjena bitiche, koje znanje k svakomu Nauku Jezika osim Dvojnosti njeshto, osobito prinasha.

Mi xelimo sada, dabise ovimah Upravamah nesamo ucsechase Mladex, nego takojer svi ostali, koji u slavonskom Jeziku shto pisati hoche, odsele posluxiti hotili; s oviem bitiche, da tako Govorenje popravito, kako i drugimah Narodom poznano, morebiti priljubno bude, shto isto kod ovakoverstnog Uredjenja Narodnih Ucsionicah da jest najpricsa Odluka, ukazuje.

Wir haben bei dieser Verfassung der slawonischen Rechtschreibung von der deutschen nur jene Regeln entlehnet, welche auch bey uns gegrüdet bleiben müssen; Wir haben aber auch dabey jene Regeln fleissig zusammengetragen, welche eigentlich zu unserer Rechtschreibung gehören, um niemal den Gebrauch einer Schreibart, allgemein bey uns einzuführen, welche bisher fast nach Belieben eines jeden Schriftstellers vielfältig war; damit wird der Zusammenhang, wie der Unterschied der deutschen und der slawonischen Schreibart einem jeden bekannt gemacht, welche Kenntniss zu einer jeden Sprachlehre zweifelsohne was besonderes beiträgt.

Wir wünschen nun, dass sich dieser Regeln nicht nur die lernende Jugend, sonder auch alle übrigen, die in der slawonischen Sprache was schreiben wollen, künftighin bedienen möchten; damit wird es geschehen dass sowohl die Sprache gebessert, als auch den anderen Nationen bekannt, und ettwann beliebt sein wird, welches eben bey solcherartigen Einrichtung der Nationalschule die genaueste Ansicht zu seyn scheint.

Knjižica ima 56 stranica, pisana je dvostupačno: lijeva polovica hrvatskim, a desna njemačkim jezikom. Nakon *Prijavljenja* (Vorbericht) slijede pojedina poglavlja i *Oddiljenja*. Tako se u prvome oddiljenju govori "Od Potribe velikih slovah" (von den Gebrauche der grossen Buchstaben), zatim o tome da se velika slova pišu: na početku "svakoga Govorenja," na početku "svakoga versha", na početku "svake pojedine riječi" itd.

U drugom dijelu govori se "Od Potribe slicnih i jednako glasechich slova," u trećem riječ je o "Podvajanju slovah (von der Verdopplung der Buchstaben)," u četvrtom "Od potribnih i odvishnih slovah" (von den nöthigen und überflüssigen Buchstaben), pa se tu postavljaju i ova pravila: "nijedno Slovo izpustiti nevalja" i "Nijedno Slovo u Pismu primiti nevalja kojese neizgovara."

Drugo poglavlje govori "Od pristojnoga Razdilenja Ricsich na Slovke" (von der gehörigen Abteilung der Wörter in Sylben).

U trećem poglavlju riječ je "Od pravoga Potribovanja zlamenja Razlike" (von der rechten Gebrauche der Unterscheidungzeichen). Na kraju je dodao upute i razjašnjenja "Popisanje nikojih Richih koje u glasu slicne jesu, ali nje u Pisanju rasclucsiti valja" (Beschreibung entwelcher Wörter, welche in der

Aussprache gleich lautend sind, aber in Schreiben unterschieden seyn müssen).

Sada na dvije stranice teksta pisac navodi takve riječi koje imaju sličan oblik a različita značenja (homonimi, homofoni i slično):

Broj kod Blaga znati se mora - Die Zahl oder Rechnung

Broi onaj koi shto ima - Er zählet

Briga Csovika satare - Die Sorge oder Kummer

Briga Djeci csuvatise valja - Das Ufer

Dug valja platiti - Die Schuld

Dug, Xivot - lang

Duga csuaise - Die Schuld

Duga u zraku - Das Regenbogen

Dugga na Sudu - Daube

gori dignitese - hinauf

gori Vatra - es brennt das Feuer

Gorri na kojoj shuma raste - Der Berg

gorji, od drugoga - schlechter

kupiti shtogod - kaufen

kupiti, po zemlji - zusammen klauben

Lug za pranje - Die Asche

Lug, gdje mlogo dervja ima - Der Wald

Luk u Vertlu raste - Der Zwiebel

Luk koimse Striele bacaju - Röcher

Mira kakvagoder - Das Gewicht

Mira neima - der Friede

Pile pecseno valja - Das Hühnlein

pile, Vodu ili vino - Sie haben getrunken

Pile koimase Daske rixu - Die Säge

pile Dervo - sie sägen

raniti u Jutro - früh aufstehen

ranniti, koga Noxem - verwunden

U knjižici se autor drži slavonske grafije, otprilike onako kako ju je tražio Jerolim Lipovčić, a koja je bila poznata i proširena u slavonskih pisaca, uz neka manja odstupanja. Tako je pisao i Emerik Pavić, a ona je šesdesetih i sedamdesetih godina 18. stoljeća bila priznata kao najprikladnija slavonska grafija. Čak je i Matija Antun Reljković, koji u prvom izdanju Satira (1762.) piše *gy, ny, ly, za đ, lj, nj*, u drugom izdanju svoga djela (1779.) bilježi te glasove *gj, nj, lj*.

Reljković je u prvom izdanju Satira prigovorio svojim zemljacima što ne izdaju gramatiku iz koje bi naučili kako će pravilno pisati, što je ponovio i u drugom izdanju, upravo kad se pojavila knjižica *Uputjenje*:

jer ti nejmaš ni ortografije
to jest knjige od pravopisanja
i od riči pravogovorenja,
koja uči lipo govoriti,
pravo pisat, a još bolje štiti.
Ti imadeš i pametnih ljudi,
ali neće da se nitko trudi
niti hoće da na svitlost dade
prem ako ju načiniti znade.

(Stari pisci hrvatski knj. XXIII., str. 72).

Pisac *Uputjenja* samo preuzima opće usvojen slavonski grafijski sustav koji smatra najboljim. Međutim, u pravopisnoj knjižici nije riječ samo o grafijskoj problematici nego o pravopisnim pitanjima u cjelini, kao što je vidljivo iz navedenih primjera.

Činjenica je da je slavonska grafija jedna od osnovnih i najproširenijih, govori dovoljno o tome da je ona lako mogla postati osnovom za zajednički hrvatski grafijski sustav. Hrvati su mogli uzeti tu najprošireniju grafiju, pa da je u doba oblikovanja zajedničke hrvatske latiničke grafije središte hrvatskog kulturnog života bilo u štokavskim krajevima u Slavoniji ili Dalmaciji, prilično je vjerojatno da bi se u tom slučaju nametnula najproširenija slavonska odnosno dalmatinska, a možda bi za refleks *jata* stajao *i*.⁸

Već smo spomenuli da knjižicu nije potpisao njezin autor,⁹ ali danas možemo s više vjerojatnoće ustvrditi da ju je napisao Mandić otkako je Mijo

8 U citiranju teksta *Uputjenja*, izostavljao sam znakove iznad vokala, a bilježim kao obično s.

Brlek izdao opsežnu knjigu o Joakimu Stulliju.¹⁰ Tu je autor donio mnoštvo dokumentarne građe u vezi s objavljivanjem Stullijeva rječnika, u kojoj se Mandić spominje na mnogo mjesta. On je, kako je poznato, bio član komisije, koja je imala odrediti kakvom grafijom treba objaviti Stullijevo leksikografsko djelo. Drugi su članovi bili Josip Krmpotić i o. Marijan Lanosović.

Tako Josip Krmpotić u *Obrani ilirsko-slavonske ortografije* 21. rujna 1785. na prvo mjesto među suvremenicima stavlja Antuna Mandića te veli:

"Illustrissimus Dominus Episcopus Mandich, Caesareo-Regiae et Apostolicae Majestatis actualis consiliarius, qui pro Scolis Normalibus in Regno Croatiae et Slavoniae ad juventutem in Patrio Sermone erudiendam egregie libros compilaverat."

Brlek doslovno veli: "

"U svojstvu inspektora narodnih škola u Hrvatskoj i Slavoniji, po carskoj naredbi, prema grafiji priznatih autora izradio je novi prapovis i uveo ga u škole ovih zemalja s udžbenicima po Felbingerovoj metodi."¹¹

I Mandić u vezi s ocjenom Stullijeve grafije veli doslovno:

"Za dva posljednja dijalekta, hrvatski, naime, i slavonski dok sam vršio službu inspektora narodnih škola, prema milostivoj (carskoj) naredbi formirao sam na temelju poznatih autora vlastitu grafiju koja i danas vrijedi u narodnim školama Hrvatske i Slavonije."¹²

Na temelju takvih izjava Mandićevih i njegovih suradnika možemo s razlogom pretpostaviti da je knjižica djelo Mandićeva nastojanja.

3. Radeći na svom rječniku dubrovački leksikograf Stulli nailazio je na znatne teškoće s obzirom na grafiju kojom se u svojem rukopisu služio. Budući da se u hrvatskim krajevima upotrebljavala raznolika grafija, Stulli će se sresti s mnogo teškoća, kad je došao u Beč s namjerom da uz kraljevu pomoć pokuša tiskati svoje dugo izrađivano leksikografsko djelo. Kako će i Antun Mandić u prosuđivanju i ocjeni Stullijeva rukopisa imati važnu, gotovo odlučnu riječ, bit će korisno da taj proces prikažem potanje. Poznato je da je Stullijevo leksikografsko djelo najveće u prošlom stoljeću na području hrvatske leksiko-

9 Knjižnica Hrvatske akademije posjeduje jedan primjerak *Uputjenja* lijepo uvezan, dok "Kostet ungebunden 3 Kreuzer", a djelo je tiskano u Budimu (Ofen, gedruckt mit königl. Universitätschriften 1779.).

10 *Leksikograf Joakim Stulli (1730.-1817.)*, za tisak pripremio prof. dr. Josip Vončina, Zagreb 1987. Djela Hrvatske akademije razred za filološke znanosti, knj. 60, str. 82.

11 M. BRLEK, *nav. dj.*

12 "Ac pro his posterioribus binis dialectis Croatiae nempe et Sclavonica per me, dum scholarum Nationalium Inspectoris officio fungerer, propriam orthographiam ex probatis Authoribus de benigno Jussu concinnatam esse, hancque actu in scholis Nationalibus tam Croatiae quam Sclavoniae vigere." (M. BRLEK, *nav. dj.*, str. 165 i 76).

grafije. Stoga nije nezanimljivo pratiti sve teškoće, sukobe i raspre što su se pojavile u vezi s objavljivanjem njegova velikog djela.

Stulli upotrebljava kombinirano dubrovačko-dalmatinsku grafiju, no ona je bila prilično tuđa u nekim drugim hrvatskim krajevima, npr. u Slavoniji i sjeverozapadnoj Hrvatskoj. U vezi s time određena je pravopisna komisija koja je imala ispitati prikladnost Stullijeve grafije u rječniku, a članovi su bili Antun Mandić, Josip Krmpotić i Marijan Lanosović. Neki su članovi komisije dosta oštro iznosili svoje mišljenje. Stručnjaci kao što su bili Josip Krmpotić i Marijan Lanosović, pa i Antun Mandić, nastoje Stullija odvratiti od dubrovačko-dalmatinske grafije preporučujući mu onakvu kakva je bila uvedena u školstvo u Slavoniji. Stulli je zbog toga veoma ogorčen, osobito na Krmpotića koji mu je zaprijetio da mu rječnik uopće neće izaći ako ga grafijski ne prilagodi prema njegovim uputama. Stulli u obrani svoje grafije i svoga rada uopće potcjenjuje Krmpotićeve prigovore, prigovarajući mu da je zavidan, da nema solidnih djela koje je uostalom prepisao iz Kačića.¹³

Krmpotić pobija Stullijeve prigovore, ističe značenje slavonske grafije te, veli, da na prvom mjestu treba spomenuti Antuna Mandića, pravog savjetnika carsko-kraljevskog veličanstva koji je za potrebe narodnih škola kombinirao udžbenik narodnog i njemačkog jezika. Stulliju predbacuje nepoznavanje kulturnoga blaga u Slavoniji, posebno ortografijskih tradicija hrvatskih zemalja na sjeveru, a posebno se zgražava kako se može zapostavljati čista slavonska izvor-voda i skrenuti prema talijanskim potocima i vodama.¹⁴

Kako je Stulli vrlo oštar, ne htijući prihvatiti Krmpotićevo mišljenje, Krmpotić, a i Lanosović, zaoštravaju situaciju preko mjere. Vlasti su stoga pozvale Antuna Mandića da o tome izrekne svoj sud. Znamo da je 1779. Mandić kao inspektor narodnih škola izdao knjižicu o pravopisu, pa mu je problematika bila vrlo bliska.

Pun takta i razumijevanja za osjetljivoga i nervoznoga Stullija Mandić najprije u svojem sudu uzima donekle Stullija u obranu. On razumije dubrovačkog leksikografa koji je upotrijebio grafiju uobičajenu u svom rodnom Dubrovniku, što se ne može Stulliju zamjeriti. Tom grafijom izdavali su mnoga djela Dubrovčani, uopće Dalmatinci pa nije razložno od Stullija zahtijevati da piše rječnik drugom grafijom, jer je on svoje djelo počeo izrađivati prije dvadeset godina, pa mu slavonska grafija tada uopće nije bila poznata. Ipak mu Mandić oprezno zamjerava što nije dosljedno prihvatio

13 M. BRLEK, *nav. dj.*, str. 73.

14 Oštar je bio i Marijan Lanosović, koji se sporio sa Stullijem o grafijskim pitanjima. J. Dobrowsky u jednom pismu Kopitaru pripovijeda kako su mu jednom u Beču došli Stulli i Lanosović da im on presudi u njihovom pravopisnom sporu, ali se Dobrowsky u to nije htio miješati, jer se Stulli toliko razjarilo kada je osjetio da se s njim ne slaže, te je Dobrowsky bio sretan kada su dva brata otišla od njega.

dubrovačku tradiciju u cjelini. Da se Stulli poveo za Della Bellom, neopravdan bi bio Krmpotićev prigovor, ali, kako nije dosljedno slijedio dubrovačku grafiju nastale su nove teškoće.

Vrijedno je da se поближе iznese Mandićevo mišljenje o čitavoj problematici od 26. rujna 1785. o sporu između J. Krmpotića i J. Stullija jer se u njemu odražava načelan Mandićev stav i taktični mirni ton, koji je pomogao smiriti oštrog Stullija.¹⁵

Mandićevo mišljenje moglo je odlučiti hoće li se Stullijevo djelo odobriti za tisak ili ga odbiti. Mandić iznosi misao da je Krmpotić prestrog u svome sudu kada traži da se spriječi objavljivanje Stullijeva rječnika ako pisac ne prihvati sve njegove prigovore. Krmpotićev je zahtjev pretjeran, ali Mandić ipak smatra da u rječniku treba ispraviti pojedina grafijska rješenja koja potanko iznosi. Spomenuti Mandićev prikaz odlikuje se

"delikatnošću i objektivnošću prema rječniku i njegovu autoru, priznavanjem zasluga autoru, isticanjem dalmatinskog, posebno dubrovačkog dijela hrvatske književnosti u kojoj spominje *elegantissima poemata* i Della Bellin pravopis. On ne nameće Stulliju svoj pravopis u svim pojedinostima, uveden u hrvatske slavonske škole, nego nastoji u Stullijevoj grafiji sačuvati sve ono što nije na štetu jasnoći i praktičnoj upotrebi."¹⁶

Možemo napomenuti da je Mandić i dalje sudjelovao sa Stullijem u daljnjem dotjerivanju rječnika ispravljajući dubrovačko-dalmatinsku grafiju s dogovornom slavonskom. Tako doznajemo da je Stulli mađarskoj dvorskoj kancelariji 28. prosinca 1775. uručio pokusni primjerak grafijski izmijenjenoga i popravljenoga rječnika. Mandić je rješenjem od 4. siječnja bio određen da nadzire tekst s izmijenjenom grafijom.

Prerađene arke svoga rječnika upućuje Stulli kancelariji u Beč, koje se preko hrvatskog bana F. Balaša šalju Antunu Mandiću u Zagreb. Balaš čak traži prokancelara Karla Pellfyja za Mandićevo mišljenje i Krmpotićev izvještaj te je 19. ožujka 1786. i pismom zamolio da ispravljeni dio rječnika s napomenama vidi prokancelar. Mandić je prema zahtjevu poslao pismo i Votum prokancelaru iz Zagreba 8. studenog 1786. godine.¹⁷

Mandić nastoji da što brže završi svoj pregled, pa javlja da je pregledao talijansko-latinsko-ilirski dio rječnika. Stulli je dakle grafijski preradio rječnik pod Mandićevom kontrolom, ali Mandićeva suradnja proteže se i dalje do godine 1803., zapravo i do 1807.¹⁸

15 M. BRLEK, *nav. dj.*, str. 75-77.

16 *Isto*, str. 77.

17 M. BRLEK, *nav. dj.*, str. 17.

Doista je, čini se, prisutnost "staloženog i iskusnog biskupa odigrala pozitivnu ulogu u rješavanju delikatnih osobnih i općih problema povezanih s rječnikom i njegovim autorom." Bez obzirnog Mandićeva ophođenja s kolerikom Stullijem teško bi došlo do suglasnosti oko osjetljivih pravopisnih pitanja.¹⁹

Tako je taktičnost Antuna Mandića uspjela nagovoriti Stullija da prihvati slavonsku grafiju za svoj rječnik što ne bi uspjelo temperamentnom Lanosoviću, a pogotovo Krmpotiću, a bila bi ipak velika šteta da se zbog toga nije moglo pojaviti tako značajno Stullijevo leksikografsko djelo. Objavljeno je 1801., 1806., i 1810. godine u tri dijela, svaki dio po dva sveska.

4. Sasvim je razumljivo da je takva ličnost kao što je bio Antun Mandić i na drugim kulturnim poljima ostavila iza sebe vidljiv trag. Mandić je bio i mecena što navodi nekoliko njegovih suvremenika. To posebno ističe Josip Voltić: "Čitav niz knjiga nikada ne bi bio tiskan na hrvatskom jeziku da se nije Mandić za to zauzeo."²⁰ Tako su o Mandićevu trošku tiskane knjige kao što je Kanižlićeva *Sveta Rožalija* i *Kamen pravi smutnje velike* te Mikocijeva *Otium Croatiae*, a priredio je posmrtno izdanje Sebastjanovićevih latinskih pjesama (*Poemata*).

Kao biskup imao je dosta posla kad je stigao u Đakovo gdje je našao napušteno mjesto te se o tome jada zagrebačkom biskupu Maksimilijanu Vrhovcu:

"Katedrala skoro ruševna, bez i seoskog orguljaša i koralnog pjevanja. Biskupski dvor prokišnjava, pust je i neuredan, nema nikakvog sjemeništa ni trivijalne škole, to bijedno mjesto bez suca, apoteke i liječnika, nema ni jedne kuće u koju bi se za sada mogli smjestiti."²¹

Stoga se Mandić zdušno i ustrajno daje na posao da ukloni takvo jadno stanje, pri čemu je u mnogočemu uspio. Nije se, doduše, ostvarila njegova želja da sagradi novu katedralu, iako je počeo vršiti predradnje za tako zamašit pothvat. Iz Beča je doveo organista Heibla, Mozartova šurjaka, koji je imenovan ravnateljem crkvenoga kora. Uz organista Heibla i koraliste Ulricha Bortlika i Gellera, učinio je Đakovo središtem posebno crkvenoga pjevanja.

18 O svemu tome opsežno raspravlja Brlek u svojoj knjizi o Stulliju.

19 Josip Bersa napominje kako je Stulli doduše bio dobar čovjek i redovnik ali ta svojstva su iščezavala "pred naprasnim nastupima njegove kolerične prirode. Nije ni s kim mogao živjeti u miru. Još kao samostanski dak napao je jedne noći svog učitelja koji je spavao u svojoj izbi i isprebijao ga; zatvor ga nije izliječio, planuo je kod svake malenkosti i kad se o. Antun Adžić birao za provincijala, Stulli načini takvu sablazan koja odjeknu nemilo u gradu. Srećom samostanskog mira o. Joakim putovao je 25 godina i boravio u tudini." (J. BERSA, *Dubrovačke slike i prilike (1800-1880)*, Zagreb 1941., str. 163).

20 J. VOLTIGGI, *Ričoslovník*, Beč 1803., (Predgovor).

21 Usp. M. SRAKIĆ, *Antun Mandić, biskup, realizator školskih reforma u Hrvatskoj*, u *Zbornik radova o Marijanu Lanosoviću*, Osijek 1985., str. 87-97.

Također su njegove zasluge oko uređenja Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu. Pošto je preselio franjevce iz Đakova u Slavonski Brod, otvorio je "Lyceum episcopale" s teološkim i filozofskim odsjekom. Uz teološki odjel organizirao je i dvogodišnji pripravnici tečaj. U vezi s dolaskom vanjskih đaka koji su posjećivali filozofski odsjek, a stanovali u privatnim kućama, poticao je stanodavce da dotjeruju u i proširuju svoje kuće te je naselio i koloniju Nijemaca iz ranjskih područja Njemačke, odnosno iz Srijema i Bačke, u tri posebne ulice, pa je, tako reći do naših dana, prva nazvana "Švapski sokak".

Pobrinuo se i za apotekara kojemu je izgradio apoteku i stan, za svilaru, odnosno pivovaru. Sve to spominjem, iako nije uže povezano s mojom temom, da bi se uočila velika i praktična aktivnost toga marljivog i poduzetnog čovjeka, čovjeka sretne ruke. Ne treba posebno isticati da se pobrinuo i za riječna korita Kaznice i Jošave, pobrinuo se i za ribnjak u Štrbincima, za zvjerinjak uz Jošavu. Popularna i opće poznata bila je i "Antunova česma", na koju je vrlo mnogo svijeta dolazilo po vodu, a još je više Mandić bio sve do danas poznat po vinogradima što ih je dao zasaditi kraj Drenja, koji se i danas, prema njegovu imenu, zovu Mandićevac.

Posebno se bavio arheologijom, numizmatikom te poticao župnike da mu šalju nađene iskopine. Razumije se da je bivši školski inspektor vodio i kao biskup posebnu brigu o školstvu u Đakovu i drugdje te uspio da školu s dva razreda podigne na tri razreda i s tri učitelja. Osnovao je pučke škole u Piškorevcima, Semeljcima, Trnavi, Gorjanima i Vrbici.

5. Prof. Antun Đamić u svojoj raspravi *Joso Krmpotić, pjesnik i član pravopisne komisije*, nakon znanstvenih skupova u čast Vidu Došenu, Blažu Tadijanoviću i Marijanu Lanosoviću s pravom priželjkuje da se nešto pobliže istraži djelatnost i rad Antuna Mandića.²²

Šest godina nakon Mandićeve smrti Karlo Pavić iznio je u predgovoru *Politika za dobre ljude* (1821.) što bi sve trebalo napraviti da se književni naš jezik dotjera i izbrusi: to bi se, veli, postiglo dobrim rječnikom, a da se to uradi, trebalo bi da se na tom poslu okupi više ljudi "u društvo učeno složenih". A petnaest godina nakon Mandićeve smrti Antun Mihalić u pjesmi *San* (1830.) iznosi misao kako svi domoroci žele da se u Slavoniji osnuje kulturno društvo, čijim bi se trudom "jezik slavonski utvrdio i izvrstio, lipa i koristna znanja svake vrsti u istom jeziku podigla i procvatila, i tako ... narod naš ugladio." Možda bi bilo najbolje, priželjkuje Mihalić, da se takvo društvo osnuje u Đakovu. "Nije to bila dakako pjesnička vidovitost Mihalićeva, ali je čudan slučaj hotio, da je tri decenija kasnije, poslije sloma Bachova apsolu-

22 Dok je pisao svoj referat prof. Đamić nije znao da će na istom znanstvenom skupu u počast Marijanu Lanosoviću nastupiti i dr. Marin Srakić svojim već ovdje citiranim solidnim i provjerenim predavanjem o Antunu Mandiću.

Diacovensia 1/1996.

tizma, a u osvit ustavnoga doba, doista upravo Strossmayer, biskup đakovački, u hrvatskom saboru nanovo potakao misao o osnivanju učenoga društva - Akademije - i da se u prvom redu njegovim nastojanjem i žrtvama ta misao ostvarila."²³

23 T. MATIĆ, *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*, Zagreb 1945, str. 101.